

Skulina, Josef

[Ułaszyn, Henryk. Język złodziejski]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1954, vol. 3, iss. A2, pp. 114-116

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101179>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

mohli čtenáři spisu Středoopavské nářečí doplnit si výrazy tu chybějící, nýbrž slovník by dozajista přišel velmi vhod našim jazykovědcům při dnešním zvýšeném zájmu o otázky týkající se slovní zásoby v dialektech i ve spisovném jazyce. Zde lze připomenouti dvě podnětné studie autorovy v té věci: K poměru základního slovního fondu celonárodního jazyka a nářečí na Opavsku (Slezský sborník 50, str. 547—552) a K otázce základního slovního fondu v českém jazyce (Sborník prací filosofické fakulty brněnské university I, řady jazykovědné č. 1, 1952).

Alois Gregor

Henryk Ułaszyn: Język złodziejski. Łódź 1951. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, wydział I, Nr 11, 90 str., s francouzským resumé a slovníčkem zlodějské mluvy.

V této práci pojednává Ułaszyn o polské zlodějské mluvě, k níž sebral bohatý lexikální materiál ve spolupráci s kriminalisty. Kniha je výsledkem dlouholetého autorova studia zlodějského argotu (o polských tajných jazycích psal už v roce 1915 ve sborníku Język polski i jego historia I, Varšava, str. 462—466) a vedle prací Estreicheryových, Kurkových, Walczakových a Ludwikovského je to další cenné obohacení polské jazykovědné literatury v oblasti zkoumání vrstevových (společenských) nářečí.

Ułaszynova kniha je rozdělena do čtyř částí. V první z nich si vytyčuje autor pracovní cíle. Zdůrazňuje, že jeho monografie má sloužit nejen pracovníkům z oboru kriminalistiky, ale především jazykovědcům, kteří se obírají studiem theoretických jazykovědných otázek. Důležité jsou zde autorovy názory na zlodějský argot (hantýrku), na jeho postavení mezi ostatními společenskými jazykovými útvary a na jeho poměr k jazyku národnímu. Zlodějský jazyk chápe U. jako jazyk profesionální (zawodowy, Berufssprache), kterým mluví zloději, bandité a zločinci. Termíny žargon, szwargot, kterým odpovídají v češtině výrazy žargon, argot, hantýrka a které jsou také běžné v polské jazykovědné literatuře, zamítá jako nevědecké. Proto je ze své monografie odstraňuje (16). Na jiném místě píše, že pod názvem zlodějský jazyk možno rozumět jednak jazyk jako „pewien określony sposób porozumiewania się“, jednak nářečí nebo podřečí (gwara), které je „jednostką językową mniejszą wchodzącą w skład większej, ale nie będącą ogólnie — językową“ (21).

Z Ułaszynova chápání zlodějské mluvy vyplývá, že je to dorozumivací prostředek, který slouží k dorozumívání jistému okruhu lidí (zlodějí, banditů), společensky izolovanému, a jehož komunikativní funkce je tedy omezena. Při další charakteristice zlodějské mluvy autor správně zdůrazňuje, že jsou to nově tvořené termíny, které ji činí obecně nesrozumitelnou. Nesrozumitelnými jsou též jazyky jiných zájmových skupin (srov. jazyk učňů, studentů, myslivců, horníků, herců a pod.), které U. nazývá tajnými profesionálními jazyky. Ty nejsou jazykovými útvary neměnnými. Tak jako mezi jejich nositeli dochází k vzájemné imigraci a emigraci, tak se i mezi nimi projevují jazykové vlivy. Nadto mnohé lexikální výrazy tajných profesionálních jazyků obohacují slovní zásobu spisovné polštiny a stávají se tak ústrojnou součástí celonárodního polského jazyka.

Ułaszyn tu tedy správně zdůrazňuje, že je to především soubor specifických výrazů, které obzřejí jisté zájmy sociálního prostředí.

Národní polský jazyk vymezuje U. jako jazyk, „jakim mówi naród polski jako rodowitym, to znaczy indywidualna składająca się na naród polski“. Podle Ułaszyna má tento národní jazykový útvar dvě formy: nářečí vrstevová (v kierunku pionowym, w kierunku nawarstwien społecznych), která jsou podmíněna společenským rozrůzněním národního celku, a nářečí místní, teritoriální neboli zeměpisná, která slouží (v kierunku poziowym) jen jisté části národa, vymezené místně, teritoriálně. Obě tyto formy národního jazyka nazývá autor dialekty neboli nářečími.

Vedle těchto jazykových útvarů — místních a vrstevových nářečí — rozlišuje U. dále jazyk obecně hovorový, který se diferencuje v obecnou polštinu a v polský jazyk spisovný neboli literární. Spisovnou polštinu nazývá kulturním nářečím (kulturalną gwara, Umgangssprache, Hochsprache, langue commune). Na základě těchto jazykových útvarů pokouší se pak o jejich klasifikaci a stanoví tuto hierarchii: jazyk, dialekt, (język, dialekt), nářečí, podřečí (narzecze, gwara). Dialekt a nářečí jsou jednotky vyšší než podřečí, nejvyšší formou je pak jazyk. Hranice mezi těmito útvary nejsou ostré, nýbrž plynulé.

Vidíme tedy, že Ułaszynovo synchronistické chápání národního jazyka je vlastně fiktivní, neboť nářečí místní (lidová) a nářečí profesionální — jejich spojujícím článkem je jazyk obecně hovorový — klade U. na stejnou rovinu jako svébytné

složky národního jazyka. Na jiném místě sice zdůrazňuje abstrakci polského národního jazyka (20), která se projevuje v souhrnu konkrétních jazyků jedinců, ale ani toto chápání národního jazyka — do jisté míry blízké de saussureovské koncepci jazyka (langue) a mluvy (parole) — není zcela výstižné. Dnes je nám známo, že abstrakce národního jazyka má svou reálnou existenci v konkrétních formách národního jazyka, v jazyce spisovném a v lidových nářečích. Nadto bychom rádi viděli u U. přesnější vymezení obecné hovorového jazyka (ogólny-mówiony język), který se diferencuje podle něho v obecnou polštinu a v nářečí spisovně neboli literární (kulturní).

Pokud jde o Ulaszynovo pojetí tajných profesionálních jazyků, lze říci, že je v podstatě správné. Upozorňujeme tu však v této souvislosti na českou terminologii, která vystihuje mnohem lépe jednotlivé útvary společenských nářečí a vidí v nich po stránce funkční i vývojové jisté rozdíly. (Viz. Fr. Oberpfalcer, Argot a slangy, Čs. vlastivěda III, str. 311 n.) Jestliže se v české jazykovědné terminologii nazývá mluva lidí společensky izolovaných argotem, žargonem neboli hantýrkou (mluva zlodějů, prostitutek), mluva uzavřených společenských skupin (studentů, myslivců), slangem a mluva lidí různých povolání a zaměstnání (vědců, novinářů), jazykem odborným pak tu U. mezi těmito jednotlivými útvary profesionálních nářečí žádných rozdílů nevidí a nazývá je všechny tajnými profesionálními jazyky. Domníváme se, že česká jazykovědná terminologie je tu blíže skutečnosti než terminologie Ulaszynova.

Otázky umělých jazyků a jazyků smíšených dotýká se autor okrajově. Stran volapüku a esperanta zaujímá celkem kompromisní stanovisko. Podle Ulaszyna nejde tu vlastně o zcela umělé jazyky, neboť jejich systémy jsou vzaty z kulturních jazyků. Autor si tu neujasní v dostatečné míře, že volapük a esperanto nemohou se stát nikdy mezinárodními dorozumívacími jazyky už proto, že jsou to jazyky umělé, které nemají za svého tvůrce a nositele národ. Jazyky smíšenými rozumí pak všechny jazyky, poněvadž po stránce lexikální podléhají vzájemným vlivům. Při míšení jazyků jde tedy podle Ulaszyna nejen o působení nepřibuzného jazyka na jazyk jiný, které je podmíněno jejich nositeli, ale též o působení jednotlivých jazykových útvarů v rámci téhož jazyka. Lexikálnímu míšení podléhají pak nejvíce nářečí profesionální a nářečí zlodějské. Domníváme se, že by tu U. měl spíše mluvit o jazykovém přejímání než o jazykovém míšení, neboť pod názvem jazykového míšení rozumí se v jazykovědné literatuře proces mnohem složitější, při němž jde zpravidla o vnitřní sblížení jazykových struktur a nikoli o pouhé přejímání lexikální.

V druhé části své knihy rozebírá autor lexikální materiál zlodějské mluvy, který roztrídil podle jednotlivých kategorií, týkajících se kradených předmětů, zlodějského nářadí, věznice a soudu, různých institucí a pod. Pro polskou zlodějskou mluvu je charakteristické, že se v ní vyskytují často homonyma, která mají na různých místech jiný význam. Tak ra př. název artycha znamená v Radomi vodka, kořalku, kdežto v Lodži pivo. Nebo slovo bażant je běžné ve Varšavě ve významu chlap, muž, ale v Łęczyci znamená policejního agenta. V mnohem menší míře vyskytují se v zlodějské mluvě synonyma, a to pro pojmy: zloděj, na př. blita, kurarz, welocypedysta, łażiak; kradené peníze, na př. bara, forsa, szwajnery, flota, hopy; věznice na př. kié, kiz, kwacz, cień, ul. Mohli bychom tu uvést celou řadu takových případů.

Dále se vyznačuje zlodějská mluva množstvím cizích slov. O lexikálních výpůjčkách z cizích jazyků a o tvoření zlodějských slov pojednává autor v třetí části své monografie. Polská zlodějská mluva čerpá nejvíce ze slovní zásoby hebrejsko-židovské, na př. chawira—hawira (dům), chelichy (peníze) a pod. Bohatý zdroj pro obohacení slovní zásoby poskytla polské zlodějské mluvě též německá hantýrka (t. zv. rotwelsch), na př. bajtlować (žebrať), dekować (ukrývat se), fisy (nohy), foter (starý prohaný zloděj), gifer (rukojeť nože). Ne bez vlivu tu zůstaly ostatní jazyky, jako ruština, na př. cepki (řetěz do hodinek), adinoczka (samovazba); řečtina, na př. andrus (zloděj), kimać (spáti); latina, na př. forasy (dveře), piętać (žebrať); franština, na př. lamur (policista). Dalším příznačným rysem obohacování lexikální zásoby zlodějské mluvy jsou přenesené významy (metafory), na př. kat (prokurátor), dolina (kapsa), a formální dublety, na př. chatrak—chanrak (policejní agent), knyp—gnyp (nůž).

I když specifičnost zlodějské mluvy tkví převážně v oblasti slovníkové, vidíme z knihy Ulaszynovy, že lze z ní uvést mnohé jevy i povahy gramatické, hlavně z tvoření slov. Patří sem na př. některé přípony, jako na př. -arz (dolarz = kapesní zloděj, kimiarz = noční hlídač); -acz (łapacz = policista, migacz = policejní agent); -us (andrus srov. výše); -oń || -oła, -ała -uła (kwieczoł = vepř, kaniola = klubouk, gawała = chlap, stragula = strážník) a pod. Ze slovesných přípon uvádí U. jediný produktivní suffix -ować (bajtlować = žebrať, dekować = ukrývat se). V této části

knihy postrádáme některá argotická rčení a argotická slova, která vešla do lexikálního skladu obecné polštiny.

V poslední části podává U. bibliografický přehled o literatuře pojednávající o zlodějské mluvě nejen u Poláků, ale též u ostatních slovanských a neslovanských národů.

Závěrem lze říci, že Ulaszynova monografie o zlodějském jazyce je cenným přínosem pro poznání polské zlodějské mluvy. Přes některé mezery v materiálu a obecně jazykovědné nedostatky přispívá k osvětlení tajné mluvy zlodějů, jedné ze skupin společenské spodiny.

Z Ulaszynovy knihy možno si učinit závěr, že zlodějská mluva není něco odevždy daného, nýbrž že je to jev historický, který se rozvinul zvláště v kapitalistické společnosti. Podotýkáme tu, že zanikne ve společnosti socialistické, poněvadž s odstraněním třídních protikladů zaniknou i podmínky, které vedly k vytvoření izolované společenské vrstvy — zlodějů.

Jinak tomu však bude s vlastními stavovskými nářečmi, se slangy. Se vznikem nových výrobních forem bude vznikat nepochybně nová odborná terminologie a s ní i nová sociální nářečí, která se však budou podstatně lišit od „žargonů“ kapitalistické společnosti.¹

Josef Skulina

Walter Jung: Kleine Grammatik der deutschen Sprache. Lipsko (Bibliografický institut) 1953, stran 284.

V druhé polovině minulého roku dostala se nám do rukou tato práce, kterou zpracoval člen Dudenovy redakce W. Jung za spolupráce jenského linguisty profesora Henrika Beckera a kolektivu pracovníků na lipské Arbeiter- und Bauern-Fakultät. Gramatika se liší od známé gramatiky „Der große Duden“ (Grammatik der deutschen Sprache), jejímž autorem je Otto Basler, jak pokud jde o celkové pojetí gramatické stavby jazyka, tak i pokud jde o náplň tradiční gramatické terminologie. Důvody, proč došlo k novému vydání této gramatiky, a zejména zásady, jimiž se autor při jejím zpracování řídil, jsou stručně shrnuty v předmluvě. Pokud se týká terminologie, užívá se většinou terminologie latinské v jejím běžném významu, ale autor uvádí také v rejstříku terminologii německou; ale tu kritizuje, zpřesňuje a doplňuje. Vychází přitom ze syntaxe, z rozboru větných vztahů, k jejich vyjádření, tvarům, a tvarosloví. S tohoto hlediska se mu zdají mnohé dosavadní termíny málo přesné a nevystihující skutečnou podstatu gramatických jevů. Tak na příklad vedle dosud běžně užívaného termínu Formenlehre (morfologie) užívá autor termínu *Beziehungsllehre* (nauka o vztazích) nebo *Die Lehre von Beziehungsmitteln* (nauka o vztahových prostředcích). Tento termín má vyjadřovat to, že nejenom tvary (Formen) jsou prostředky pro vyjádření větných vztahů, nýbrž vedle nich jsou také slovní druhy, slovosled a přízvuk důležitými činiteli větovtvornými. Pro všechny tyto prostředky ovšem je název „Formen“ příliš úzký, proto doporučuje autor užívání termínu *Beziehungsmittel* a nauku o nich nazývá potom *Beziehungslehre*. Proti ustáleným německým termínům pro souvětí myšlenkové podřadné, ale gramaticky souřadné, jako jsou *fügewortloser Nebensatz*, *konjunktionsloser Nebensatz*, *unechter Nebensatz*, doporučuje autor termín „verkappter Nebensatz“. Odůvodňuje to tím, že dosavadní ustálená terminologie pro tyto vedlejší věty, jak byla uvedena výše, je nešťetelná, nejasná a nevystihuje přesně podstatu syntaktického vztahu. Dále se setkáváme s termíny v jiných gramatikách jen málo obvyklými jako na př.: *Sinnwort*, *Vorfeld*, *Nachfeld* a j.

V úvodu se mluví o úloze gramatiky: jejím úkolem je odkrývat vnitřní zákony jazyka, zjišťovat jeho správné užívání; „... die meist unbewußt befolgten Sprachregeln zum Bewußtsein zu bringen, in Fällen der Unsicherheit zu leiten.“ V kapitole o vztahu jazyka a myšlení se autor zamýšlí nad vzájemným poměrem logických a gramatických kategorií. Mnohé gramatické kategorie neodpovídají kategoriím logickým. Takovým příkladem je třeba používání neutrálního zájmena *es* v maskulinu i ve feminimu: *Es war einmal ein Fischer. Es ist eine freie Jugend*. Při tvoření komposit se setkáváme s tvary jako *Freundeskreis*, *Buchhandel*, přestože jde o něko-

¹ Srov. Stalinovo pojetí žargonů, jimiž rozumí Stalin ty z třídních dialektů, které slouží jen jedné společenské třídě, a to zpravidla příslušníkům horních vrstev. V sovětské odborné literatuře je výraz žargon synonymní s argotem a rozumí se jím mluva jakékoli společenské skupiny, odlišující se od společenského jazyka. V češtině znamená však žargon mluvu nižších společenských vrstev. O tom srov. už výše